

PSICHOSOCIALINĖS APLINKOS VEIKSNIAI PROFESINIO MOKYMO ĮSTAIGOSE ADMINISTRACIJOS IR SPECIALISTŲ POŽIŪRIU

Martynas Izokaitis, Justina Avelytė, Aldona Jociutė, Jolanta Valentienė

Higienos institutas

Santrauka

Tyrimo tikslas – identifikuoti esminius psichosocialinės aplinkos veiksnius profesinio mokymo įstaigose administracijos ir specialistų požiūriu.

Tyrimo medžiaga ir metodai. Straipsnyje analizuojami 2017 m. Higienos instituto vykdyto tyrimo „Sveikatos stiprinimo veikla ir ją įgalinantys veiksniai profesinio mokymo įstaigose“ metu 8 Lietuvos profesinio mokymo įstaigose (toliau – PMI) atlikto 39 įvairių sričių specialistų, administracijos atstovų interviu duomenys, atskleidžiantys psichosocialinės aplinkos kūrimo aspektus. Taikytas duomenų turinio analizės metodas.

Tyrimo rezultatai ir apibendrinimas. Atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad PMI psichosocialinės aplinkos kūrimas yra nuolatinis procesas, kuriame dalyvauja visa PMI bendruomenė. Kiekvienas PMI bendruomenės narys atlieka specifinį vaidmenį, o jų tarpusavio sąveika ir glaudus bendradarbiavimas užtikrina sveikatai palankios psichosocialinės aplinkos kūrimą ir palaikymą. Šiam procesui įtakos taip pat turi tokie veiksniai, kaip įstaigos vidaus politikos sukūrimas ir jos įgyvendinimas, vienodas įstaigos administracijos ir specialistų požiūris į psichosocialinės aplinkos aspektus, mokinių ir mokytojų, kitų mokiniui pagalbą teikiančių specialistų tarpusavio santykiai, administracijos teikiama parama bei iniciatyvų skatinimas ir palaikymas.

Reikšminiai žodžiai: psichosocialinė aplinka, profesinio mokymo įstaiga, administracijos ir specialistų požiūris.

ĮVADAS

Švietimo įstaiga yra viena svarbiausių socialinių institucijų jaunimo gyvenime. Tai nėra vien tik formalaus švietimo įstaiga. Ji taip pat užima svarbią vietą socialinės atskirties mažinimo, pilietiškumo ugdymo, tradicijų ir papročių puoselėjimo, bendradarbiavimo, sveikatos stiprinimo srityse [1]. Švietimo įstaigose įgyvendinama daugybė su sveikata ir vaiko vystymusi susijusių intervencijų, mokiniai įgauna pažintinių, socialinių ir emocinių žinių bei įgūdžių [2, 3]. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme įteisinta nuostata – stiprinti mokinių psichologinį atsparumą ir psichikos sveikatą, prevencinėmis priemonėmis skatinti saugios ir palankios ugdymuisi aplinkos mokykloje kūrimą, padėti mokiniams atgauti dvasinę darną, gebėjimą gyventi ir mokytis, aktyviai bendradarbiaujant su jų tėvais (globėjais, rūpintojais) [4].

Mokyklos aplinka gali būti apibrėžiama kaip konstruktas, apimantis tiek objektyvius, tiek subjektyvius

komponentus, įskaitant tvarką, saugumą, discipliną, vertybes ir lūkesčius, mokymo ir mokymosi kultūrą, mokyklos patalpas ir kitus materialiuosius išteklius bei jų kokybę, mokinių prisirišimo prie mokyklos lygį, mokinių, mokytojų ir darbuotojų santykius, mokinių elgesį [5], kuriuos apibendrintai galima įvardyti kaip fizinės ir psichosocialinės mokyklos aplinkos komponentus [6].

Sveika ir į mokinius orientuota psichosocialinė aplinka įgalina ir skatina mokinius dalyvauti priimant sprendimus, siekti išsilavinimo ir geriausio savo sveikatos potencialo, puoselėja pasitikėjimą keliančią, tolerantišką aplinką, bendradarbiavimą ir empatiją bei demonstruoja mokinių pasiekimus ir vienybę [7], mažina su sveikata susijusias mokinių elgesio problemas [8]. Anot Pasaulio sveikatos organizacijos, teigiamą psichosocialinę aplinką kuria šie 7 kokybės komponentai: draugiška ir palaikanti aplinka; bendradarbiavimas; fizinių bausmių ir smurto prevencijos įgyvendinimas; patyčių, priekabiavimo ir diskriminacijos netoleravimas; kūrybinės veiklos plėtros vertinimas; tėvų įtraukimas; lygių galimybių ir dalyvavimo sprendimų priėmimo procese užtikrinimas [9]. Vienas svarbiausių psichosocialinės aplinkos komponentų – geri mokinių ir mokytojų santykiai, nuo

Adresas susirašinėti: Martynas Izokaitis
Higienos institutas
Didžioji g. 22, 01128 Vilnius
El. p. martynas.izokaitis@hi.lt

kurių priklauso mokymosi motyvacija, akademiniai pasiekimai bei mokyklos lankomumas, bendra mokinių savijauta, apimanti ir savijautą įvairiose mokymosi situacijose [10]. Geri tarpusavio santykiai yra svarbus veiksnys, užtikrinantis, kad mokiniai baigs mokymo programą ir nemes mokyklos net ir sudėtingais asmeninio gyvenimo periodais [11, 12]. Prie geros mokyklos psichosocialinės aplinkos prisideda ir mokytojų bei mokyklos administracijos bendradarbiavimas kuriant mokyklos politiką, orientuotą į visai mokyklos bendruomenei palankią psichosocialinę aplinką [13].

Jauni žmonės, kurie mokosi profesinio mokymo įstaigose (PMĮ), yra pažeidžiamesni, jų sveikata ir jai įtaką daranti elgsena prastesnė, palyginti su bendraamžiais, besimokančiais vien tik pagal bendrojo ugdymo programas [14]. Tarp profesinių mokyklų mokinių paplitęs rizikingas elgesys: psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas, mokyklos nelankymas, nusikalstamumas [15]. PMĮ mokosi vaikai ir suaugusieji, čia vykdomas įtrauktasis ugdymas, t. y. į mokymą įtraukiami ir specialiujų poreikių vaikai [16]. PMĮ mokiniai anksti pradeda gyventi savarankiškai (bendrabutyje), tačiau dalis jų stokoja ir socialinių įgūdžių. Todėl PMĮ ypač svarbi tinkama psichosocialinė aplinka, užtikrinanti gerą mokinių savijautą, ugdanti sveiką gyvenseną.

Šio straipsnio tikslas – identifikuoti esminius psichosocialinės aplinkos veiksnius profesinio mokymo įstaigose administracijos ir specialistų požiūriu.

MEDŽIAGA IR METODAI

Imties dydžiui suformuoti taikyti kriterijai: a) dviejų tipų PMĮ: Nacionaliniam sveikatą stiprinančių mokyklų tinklui (toliau – SSM) priklausančios ir šiam tinklui nepriklausančios (toliau – NSSM) PMĮ; b) dalyvių įvairovė siekiant gauti kuo išsamesnės informacijos.

Į tyrimą įtrauktos visos 4 iki 2016 m. SSM tinklui priklausiusios PMĮ. Atsižvelgiant į tai, kad šiose PMĮ: a) vykdomas formalusis profesinis mokymas; b) pirminis profesinis mokymas teikiamas pagrindinį išsilavinimą turintiems, profesijos besimokantiems ir įgyti vidurinį išsilavinimą siekiantiems asmenims; c) daugiausia mokosi 16–20 metų mokinių, ir vadovaujantis geografiniu principu (arčiausiai SSM esančios PMĮ) atrinktos 4 NSSM.

Dalyvių įvairovei užtikrinti nustatyti tokie patekimo į tyrimą subkriterijai: a) sveikatos stiprinimo veiklą organizuojančios grupės vadovo (toliau – koordinatorius) SSM ir administracijos vadovo nužiūra NSSM pasiūlyti ir savanoriškai tyrime sutikę dalyvauti 3–4 specialistai; b) koordinatorius ar kitas už organizacinį darbą atsakingas grupės narys SSM;

c) su sveikatos stiprinimo veikla labiausiai susiję arba sveikatos stiprinimo veiklos idėjų turintys specialistai (specialistai, susiję su formalioju arba neformalioju ugdymu; socialinis pedagogas, profesijos mokytojas ar pan.); d) visuomenės sveikatos priežiūros specialistas (toliau – VSP specialistas).

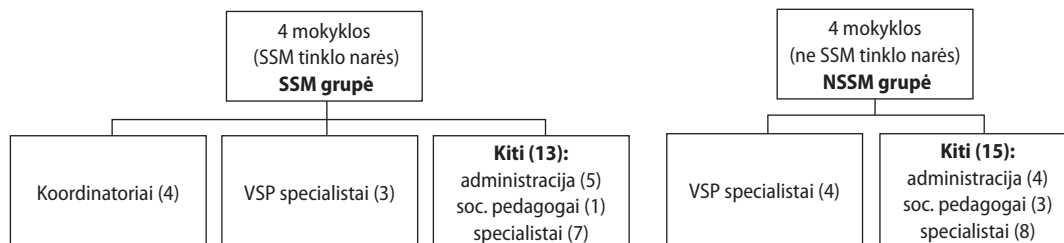
Duomenims rinkti naudotas pusiau struktūruotas interviu metodas, laikantis tipinės tokiuose tyrimuose taikomos klausimų gairių struktūros. Interviu klausimai sudaryti remiantis Nyderlandų nepriklausomos taikomųjų mokslinių tyrimų organizacijos (TNO) mokslininkų parengtų inovacijų determinantams matuoti skirtu instrumentu (MIDI) [17]. Šioje publikacijoje pristatomi tyrimo rezultatai, analizuojantys vieną minėto instrumento sveikatos stiprinimo determinantų grupę – psichosocialinės aplinkos kūrimą vykdančią sveikatos stiprinimo veiklą. Ši determinantų grupė tyrinėta nacionaliniame kontekste remiantis dviejų tipų PMĮ (SSM ir NSSM) tyrimų rezultatais.

Visus interviu vykdė vienas tyrėjas. Interviu vyko tyrimo dalyvių darbo vietoje, todėl interpretuojant rezultatus papildomai pasinaudota tyrimo metu gauta neverbaline informacija, dokumentine medžiaga, remtasi aplinkos kontekstu, ypač atkreipiant dėmesį į PMĮ bendruomenės narių tarpusavio santykius. Vidutinė interviu trukmė – 45 min. 25 sek. Siekiant, kad interviu metu klausimai būtų vienodai suprausti, prieš formuluojant klausimus apibrėžtos vartojamos sąvokos ir tyrimo pradžioje jos pateiktos tyrimo dalyviams. Tikintis gauti įvairesnių duomenų ir siekiant gilesnio tiriamojo reiškinio supratimo, atsižvelgiant į tyrimo dalyvių pasisakymus, buvo užduodami kelių tipų klausimai: tikslinamieji, zonduojamieji, priminimo, perfrazavimo, grindžiami hipotezėmis [18].

Duomenų analizės vienetu laikyti į diktofoną įrašyti ir transkribuoti interviu tekstai. Vadovaujantis indukcinė ir dedukcinė metodologine nuostata [19] atlikta turinio analizė. Siekiant išvengti klaidų, interpretavimo atsitiktinumo, galimo tyrėjo nešališkumo ir norint užtikrinti vidinį rezultatų validumą taikyta dviguba kodavimo metodika [20]. Pagal vieno tyrėjo parengtą duomenų kodavimo schemą atlikta pirminė duomenų analizė, ji aptarta skyriuje su kitais tyrėjais. Bendru sutarimu padaryti neesminiai pataisymai (šiek tiek pakoreguota ir papildyta naujomis subkategorijų formuluotėmis). Iš esmės vadovautasi dedukcinė metodologine nuostata formuojant kategorijas. Tačiau dalis kategorijų buvo kuriamos remiantis indukcinė metodologine nuostata, išskirtos kategorijos nuolat lygintos tarpusavyje ir tai leido pamatyti naujų įžvalgų. Kadangi dauguma tyrime dalyvavusių tiek

SSM, tiek NSSM grupių asmenų išsakė iš esmės panašias mintis, šiame straipsnyje pateikiami apibendrinti rezultatai, o išryškunami tik stebėti ypatumai. Taip pat pateikiama rezultatus pagrindžiančių teiginių (autentiškų citatų kalba netaisyta).

Kiekvienoje įstaigoje tyrime dalyvavo nuo 4 iki 6 asmenų. Iš viso tyrime dalyvavo 39 skirtingas darbo patirtis turintys įvairių sričių specialistai, administracijos atstovai, visuomenės sveikatos priežiūros specialistai, o SSM grupėje – ir koordinatoriai (1 pav.).

1 pav. Tiriamoji populiacija ir tyrimo imtis

1 lentelėje matome, kad didžioji dalis tyrimo dalyvių turėjo aukštąjį išsilavinimą, pagrindinė jų darbo vieta buvo PMĮ. SSM grupėje tyrimo dalyvių amžiaus vidurkis – 48,6 metų, darbo stažo mediana – 11,5, o NSSM – atitinkamai 49,4 ir 22,1.

1 lentelė. Interviu dalyvių charakteristikos

Socialinės charakteristikos	SSM atstovai (n = 20)	NSSM atstovai (n = 19)
Išsilavinimas	Aukštasis	18
	Aukštesnysis	2
Pagrindinė darbo vieta	PMĮ*	PMĮ*
Darbo stažas PMĮ, metais (mediana (min.–maks.))	11,5 (0,1–39)	22,1 (1,5–45)
Amžius (vidurkis (SD))	48,6 (9,8)	49,4 (12,1)

* Išskyrus visuomenės sveikatos priežiūros specialistus, kurie visi dirbo keliose vietose (kelios mokyklos, darželiai ir kt.).

REZULTATAI

Psychosocialinės aplinkos formavimas PMĮ yra nuolatinis procesas, kai kuriama mokiniams saugi, draugiška, skatinanti tobulėti aplinka, orientuota į sveiką pasirinkimą. Analizės metu išskirtos 3 kategorijos ir 13 subkategorijų, išryškinančių esminius psychosocialinės aplinkos kūrimo PMĮ elementus (2 lentelė).

Sveikatai palanki psychosocialinės aplinkos politika. Įstaigos administracija akcentuoja tinkamos psychosocialinės aplinkos formavimą PMĮ, kai atsižvelgiama į mokyklos bendruomenės poreikius. Todėl mokykloje politika formuojama „iš apačios į viršų“. Siekiama, kad visi bendruomenės nariai priimtų PMĮ vertybes bei jas puoselėtų, išsiugdytų požiūrį, atitinkantį PMĮ kuriamos psychosocialinės aplinkos nuostatas. Mokyklos specifika formuoja atitinkamas problemas, kurias reikia spręsti, ir mokykla turi pateikti

sprendimo būdus, kurie užtikrintų tinkamos psychosocialinės aplinkos kūrimą.

PMĮ administracijos palaikymas ir komandinis visų darbas įvardyti kaip reikšminga parama. Administracijos vaidmuo formuojant psychosocialinę aplinką reikšmingas palaikant specialistų ir mokinių siūlomas idėjas bei iniciatyvas. Svarbu, kad kiekvienas komandos narys rodytų iniciatyvą, įneštų savo indėlį, o pasiūlytos idėjos sulauktų komandos narių palaikymo ir iniciatyvumo jas įgyvendinti. Anot specialistų, palaikančios atmosferos komandoje kūrimas padeda pritraukti daugiau mokyklos bendruomenės narių, kartu skatina ir naujas idėjas. Paramos teikimas vieni kitiems PMĮ yra natūrali darbo specifika, be kurios būtų sunku įgyvendinti iškeltus psychosocialinės aplinkos kūrimo bei gerinimo tikslus. Pasak specialistų, psychosocialinė aplinka yra sudėtinė visos PMĮ politikos dalis, todėl jiems sunku įvardyti atskirus tinkamos psychosocialinės aplinkos elementus.

Bendruomenės narių vaidmuo formuojant psychosocialinę aplinką. PMĮ vidaus politiką įgyvendinančiai mokyklos administracijai tenka didžiausia atsakomybė, nes ji formuoja tinkamą psychosocialinę aplinką. Pagrindinis mokyklos administracijos vaidmuo yra įgalinti mokytojus įgyvendinti psychosocialinės aplinkos politiką, atsižvelgiant į pačių mokytojų ir mokinių poreikius, suteikti reikalingą paramą PMĮ bendruomenės nariams formuojant aplinką bei padėti spręsti dėl to kylančias problemas. Administracija siekia, kad įstaigos specialistai vienodai suprastų tikslus kurdami psychosocialinę aplinką ir ją formuotų tinkama linkme, užtikrina, jog visi bendruomenės nariai turėtų galimybę prisidėti prie jos kūrimo. Taip pat mokyklos administracija stebi mokyklos specialistų emocinę būseną ir, administracijos narių teigimu, patys

2 lentelė. Psichosocialinės aplinkos elementai ir juos iliustruojantys teiginiai

Kategorija	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Sveikatai palankios vidaus politikos kūrimas	Paremta bendruomenės narių poreikiais	„Jeigu tu jiems nepasiūlysi įdomios veiklos, pvz., fotografijos būrelis, nes jiems tai įdomu. Kitas toks su dizainu, tai iš atliekų kažką sugalvoja, dekupažu užsiiminėja. Turim pasiūlyt. Dabar toliau būreliai, mes velgi klausiam tu vaikų, ko norėtumėt“ (NSSM).
	Vertybinio požiūrio formavimas	„Tas požiūris ir komandinis darbas, ir kad tos vertybės sutampa ir mokyklos, ir mano, kaip specialisto“ (NSSM). „Tema labai priklauso nuo mokyklos požiūrio, mokytojo požiūrio“ (SSM).
	Turi įtakos įstai-gos specifika	„Tai, va, tai specifinė mokykla, nes tai yra kaimo mokykla ir kaimo vaikai iš socialiai remtinų ir netgi iš socialinės rizikos (disfunkcinių) šeimų“ (NSSM).
	PMĮ administracijos palaikymas	„Pirma, aš manau, socialinis administracijos palaikymas“ (NSSM). „<...> esam komanda <...>, kurie palaikom, paskatiname, paremiame bet kokią gimusią idėją“ (NSSM).
	Komandinis darbas	„<...> esam komanda <...>, kurie palaikom, paskatiname, paremiame bet kokią gimusią idėją“ (NSSM). „<...> bendradarbiavimas motyvuoja ir aš stengiuosi kuo daugiau įtraukti žmonių“ (NSSM).
Palaikančios atmosferos kūrimas	„Bet tai suburia ir sukuria gerą atmosferą, taip, tai taip. Mes tiesiog natūraliai taip gyvenam [vadinasi, tai svarbu ir tam skiriama dėmesio]. Tikrai taip“ (NSSM).	
Bendruomenės narių vaidmuo formuojant psichosocialinę aplinką	PMĮ administracijos vaidmuo	„Labai priklauso nuo [administracijos] požiūrio, labai gerai, kad kreipiamas dėmesys į idėjas“ (NSSM). „Ko gero, ir mokyklos vadovų požiūris. Pritarimas, ar tau pritaria tavo iniciatyvoms ar ne“ (SSM).
	PMĮ specialistų vaidmuo	„Stengiasi, kad tie santykiai būtų betarpiški tarp mokinių ir mokytojų. Ir suprantat, tie, kurie ateina į pirmą kursą, ir tie kartais maži prasižengimai, būna, ir dėl rūkymo pagauni, ir vaikas iškart puola, nors aš stengiuosi ramiai su juo pasikalbėti, tarsi gynybinė reakcija iš karto įsijungia, suprantat, jis pripratęs, kad su juo bendrauja pakeltu tonu ir jis turi gintis. Sakau, bendraukim kitaip, tu turi suprasti, ką aš sakau, mes turim suprasti vienas kitą.“
	PMĮ mokinių vaidmuo	„Aš bendrauju pirma su tais mokiniais, kurie turi problemų su lankomumu ir elgesiu“ (NSSM). „Vaikas jau nelabai, jo elgesys pasikeičia“ (SSM).
Mokytojų ir mokinių bendradarbiavimas	Mokinių poreikių identifikavimas	„Ateina jauni žmonės, mūsų mokiniai, jie šviesuliukai, jie atneša tokių minčių ir idėjų“ (NSSM). „Būrelių pasiūla, išsiskiriam, ar vaikai to nori, ar ne. Įstojus darom apklausą, baigiantis mokslo metams vėl“ (NSSM).
	Ryšio su mokiniais kūrimas	„Vaikai yra visokie ir suaugę, tai tikrai mokytojai tampa tų vaikų ir mokytojais, ir draugais“ (NSSM).
	Mokiniui palankios aplinkos kūrimas	„Labiau orientavausi į psichosocialinę aplinką, labiau gal į psichinę vaiko sveikatą. Aš sau iškeliau uždavinį į tai, kad vaikas jaustųsi gerai, ir išsiaiškinti, kas jam yra blogai“ (NSSM).

mokyklos specialistai žino, kad visada gali kreiptis pagalbos ir ji jiems bus suteikta.

Informantai nurodė, kad mokytojai bei pagalbos mokiniui specialistai daugiausia tiesiogiai bendrauja su mokiniais, todėl gali reikšmingai prisidėti formuojant PMĮ psichosocialinę aplinką, atsižvelgdami į mokinių poreikius. Tam būtina sąlyga yra pačių specialistų komandinis darbas, kolegialūs ir pasitikėjimu grįsti tarpusavio santykiai. Pirmiausia mokyklos specialistai tiek pamokų, tiek pertraukų metų kuria mokiniams pasitikėjimu grįstą, saugią ir jaukią aplinką, užmezga draugiškus ryšius su mokiniais ir kitais mokyklos specialistais. Anot specialistų, teigiama psichosocialinė aplinka padeda jiems identifikuoti mokinių poreikius ir problemas. Bendravimas su mokiniais, jų stebėjimas formalioje ir neformalioje aplinkose identifikuojant problemas suteikia galimybę mokytojams inicijuoti pagalbą mokiniui nelaukiant, kol pats mokinys jos paprašys.

Informantų teigimu, kai mokiniai PMĮ aktyviau prisideda prie įvairios veiklos įgyvendinimo, mažėja problemų dėl patyčių bei konfliktinių situacijų tarp mokinių bei mokinių ir mokytojų. Visa tai rodo, kad psichosocialinė aplinka PMĮ kuriama tinkama linkme. Be to, psichikos, elgesio ir emocijų sutrikimų turintys mokiniai priimami

į mokyklos bendruomenę, kurios teigiama psichosocialinė aplinka sąlygoja lengvesnę jų integraciją. Mokinių ir mokytojų tarpusavio pasitikėjimas padrąsina mokinius išsakyti savo problemas, susijusias tiek su mokykla, tiek su asmeniniu gyvenimu, taip pat teikti pasiūlymus dėl psichosocialinės aplinkos tobulinimo.

Mokytojų ir mokinių bendradarbiavimas. Įgyvendinant PMĮ psichosocialinės aplinkos formavimo politiką, nukreiptą į mokinių poreikius, mokinių ir mokytojų bendradarbiavimas yra būtina sąlyga. Bendradarbiaujant identifikuojamos mokinių problemos bei poreikiai ir veikla pakreipiama tinkama linkme. Anot specialistų, identifikuojant mokinių poreikius svarbu kurti palankią mokiniui aplinką PMĮ, užmegzti draugiškus santykius ir sudaryti sąlygas mokiniui pasitikėti mokyklos specialistais. Pamokose ir klasės valandėlėse dalyvauja ir pagalbos mokiniui specialistai, kurie sprendžia mokiniams kilusias problemas, dalijasi įdomia ir svarbia informacija. Esant poreikiui, mokyklos specialistai padeda mokiniui gauti pagalbą už PMĮ ribų.

Psichosocialinės aplinkos kūrimo procesas

Analizės metu išskirtos 3 kategorijos ir 11 subkategorijų, išryškinančių esminius psichosocialinės aplinkos kūrimo proceso etapus (3 lentelė).

3 lentelė. Psychosocialinės aplinkos kūrimo proceso etapai ir juos iliustruojantys teiginiai

Kategorija	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Poreikių identifikavimas	Administracijos iniciatyva	„Vėl mūsų vadovų, direktoriaus požiūris, kad jie mokytojai toje natūralioje aplinkoje“ (SSM). „Direktorius pasikvietė ir paprašė, būk geras, kad tik vaikai galėtų patekti į sporto salę. Ir aš tokią laisvę daviau“ (SSM). „Norisi, kad vaikams būtų saugu, būtų jauku, kad būtų tinkama aplinka, kad ir mokytojai būtų nusiteikę gerom emocijom“ (NSSM).
	Adaptacijos tyrimas	„Pradėjau grupėse daryti naujai atvykusių mokinių adaptacijos tyrimą, <...> įtraukiau klausimus ir apie saugumą, kaip tu jautiesi čia, mokykloje, ar tu jautiesi saugiai, kokie tavo poreikiai, ko tau trūksta, gal pat su kokiais sunkumais susiduri“ (SSM). „Pirmiausia tai mes padarom tyrimą adaptacijos visiems pirmakursiams“ (SSM). „Labai kreipiam į mokinių savijautą mokykloje, užtat darom tyrimus apie adaptaciją mokykloje“ (NSSM).
	Konfliktinių situacijų, problemų priežasčių identifikavimas	„Kaip auklėtoja aš visada stengiuosi užbėgti tam už akių“ (SSM). „Pernai metais muštynių eilė pasipylė. Tai irgi ėjom, šnekėjom su tais vaikais, darom specialias grupių valandėles, aiškinomės, sprendėm čia ir dabar“ (SSM). „Aš klausiu, gal klasės vadovai turi kokią problemą“ (SSM). „Mokytojai perduodama informaciją apie mokinius, tai dėmesys yra atkreipiamas, yra stebimi ir kartais užbėgama už akių iki nutikimo“ (SSM). „Per pamokas pati matau, kad kažkokie konfliktai vyksta ar kažkoks psichologinis spaudimas, ar ne, pabandai pasiaiškinti, kas vyksta, ir pabandai išspręsti tas problemas“ (NSSM).
	Mokinių elgesio ir emocinės būklės stebėjimas	„Ateidavau į pamokas stebėti, kaip jie elgiasi“ (NSSM). „Stebėdavau kelias pamokas, kartais pusę mėnesio“ (NSSM). „Bet man norisi vaiką pastebėti bet kokioje situacijoje, ir čia, ir mokyklos teritorijoje, ir dirbtuvėse, ir praktikoje aš apsilankau, ir bendrabutyje, ir pamokoj kartais apsilankau. Tiesiog pasižiūrėti, ar šiandien jis yra pamokoj ar nėra“ (NSSM).
Veikla orientuota į poreikius	Pagal esamą situaciją pakoreguota veikla	„Tada ekskursijoje neformalioje aplinkoje pamatai, kuo žmogus gyvena, iš kitos pusės, ką jisai įsidėjo valgymui, ar pakanka, kaip jis apsirengęs. Net toks dalykas autobuse, ar jis išsimes šiukšles, ar apsitvarkys aplinką, ar nepaliks autobuse nešvariai, ar, sakykit, į ką jis kreipia dėmesį, su kuo atsidedo, su kuo bendrauja, ar išgirsiu kokį keiksmą, kaip aš sureaguosiu. Tokie dalykai ir atsisijoję, po to temos“ (SSM).
	Veiklos pamokų metu	„Ateinu į pamoką, į ką aš žiūriu – žiūriu į emocinę būseną“ (NSSM). „Paliečiamos temos, aktualios mokiniams“ (SSM).
	Veiklos pertraukų metu	„Sakykim, mes turėjom „Sveikatingumo pertraukų savaitę“ – tokį renginį. Vaikai žino, kad per pertrauką nėra monotonijos“ (SSM). „Aš, kaip auklėtoja, turiu valandėlę, turiu laisvesnio laiko pertraukų metu, pietų pertrauką, pasikvieti 2–3 mergaites, jauti, kad ten kažkas“ (NSSM).
	Veiklos po pamokų	„Plaukiame su baidarėmis su vaikais kiekvienais metais, būtent ta prevencinė programa“ (SSM).
	Reagavimas į skubius netikėtus atvejus	„Na, tai mes turime mokykloje priėmę tas tokias tvarkas, kur, kaip ir turim laikytis, turim sekti jas, jeigu kaip įvyksta, kaip jūs sakote, va, tie kažkokie ypatingi atvejai ar ne, ar su smurtu kažkoks tai pasireiškimas ten mokinių tarpe, tarkim, yra buvę, tai kaip mes turėtume reaguoti tada“ (SSM).
Psychosocialinės aplinkos palaikymas	Rezultato pamatymas	„Aplinka gera, palanki. <...> Mokiniai daugiau konfliktuodavo, pykdavosi. Pasitaiko ir dabar, bet didelių nebūna, vienas kitas [ateina nauja karta, ar čia atėję randa kitą aplinką?], aš manyčiau, kad kitą aplinką randa. Aplinka įtakoja kitaip elgtis. Kai su tavim gražiai elgiasi, tai ir tu stengiesi“ (SSM). „Tiek darbuotojų, tiek mokinių pasitenkinimo anketa. Rezultatai, jie yra geri, visada yra apie 80 proc., mes tokį rodiklį esam užsibrėžę, kad jis nekristų, būtų patenkinama mūsų emocinė savijauta, išsitiiriame, ar juos tenkina priemonės, kokia jų emocinė savijauta“ (NSSM).
	PMĮ bendruomenės narių bendras interesas	„Kad kiekvienas mes esam suinteresuoti, kad mokykloje būtų ramu, nebūtų patyčių, nebūtų smurto“ (SSM).

Poreikių identifikavimas. PMĮ administracija siekia, jog tiek mokyklos specialistai, tiek mokiniai jautųsi atsakingi už mokyklos viduje formuojamą psychosocialinę aplinką ir jos palaikymą, todėl aktyviai bendradarbiauja su mokyklos specialistais ir mokiniais, kad įvertintų esamą situaciją bei surinktų reikalingą informaciją apie norimus psychosocialinės aplinkos pokyčius, pasiūlymus. Esamos situacijos ir problemų išaiškinimas suteikia galimybę veiklą pakreipti tinkama linkme.

Kasmet mokyklos administracija inicijuoja mokinių adaptacijos tyrimus, kurie išryškina pagrindines problemas ir silpnąsias vietas. Mokyklos administracija įgalina mokytojus ir klases auklėtojus imtis iniciatyvos esant

įtarimui, kad mokinys susiduria tiek su mokymosi, tiek su asmeninėmis problemomis. Mokyklos specialistai formalioje ir neformalioje aplinkose stebi mokinių elgesį ir emocinę būklę, siekia užmegzti ryšius su mokiniais. Prie psychosocialinės aplinkos kūrimo aktyviai prisideda ir socialiniai pedagogai, kurie ateina į pamokas stebėti mokinių elgesio ir emocinės būklės, tai ypač aktualu pirmaisiais mokinių metais mokykloje. Atkreipiamas dėmesys į mokinių pamokų lankymą ir elgesį mokyklos aplinkoje. Pasikeitęs mokinio pamokų lankomumas ir elgesys rodo, kad jis susiduria su problemomis ir jam reikalinga pagalba iš šalies. Taip pat įvertinamas ir mokytojo elgesys, jo emocinė būklė ir, esant poreikiui, pasiūloma ir suteikiama reikalinga pagalba.

Veikla, orientuota į poreikius. Formuojant mokiniams tinkamą psichosocialinę aplinką PMĮ, veiklos pamokų ir pertraukų metu orientuojamas į mokinių poreikius. Kokios veiklos turi būti įgyvendinamos ir kokios temos turi būti integruotos į formalųjį ir neformalųjį ugdymą, sprendžiama bendrame administracijos ir mokytojų susirinkime. Primant sprendimus atsižvelgiama į atliktus mokinių adaptacijos tyrimo rezultatus, išsakytus mokinių norus ir identifikuotas mokinių problemas.

Pamokų metu paliečiamos mokiniams aktualios temos, mokytojai bendrauja su mokiniais, stebi jų emocinę būklę. Pertraukų metu organizuojamos patrauklios ir aktualios veiklos mokiniams, siekiant padėti jiems integruotis mokykloje. Taip pat organizuojamos tikslinės veiklos, kuriomis mokiniams suteikiama žinių bei socialinių įgūdžių, reikalingų jų problemoms spręsti.

Mokyklos specialistai reaguoja į PMĮ kylančias konfliktines situacijas, kiekvienu atveju nori rasti kilusio konflikto priežastis ir jas spręsti. Visada atsižvelgiama į PMĮ veiklos siekį susidariusias problemines situacijas spręsti komandiniu būdu. Užtikrinama, kad po įvykio bus tęsiamas darbas su mokiniu / mokiniais įtraukiant į pagalbos teikimo procesą pagalbos mokiniui specialistus. Vykdomas darbas ne tik individualiai su mokiniu, bet, esant poreikiui, į procesą įtraukiama visa klasė. Taip užtikrinama visokeriopa pagalba.

Mokyklos specialistai taip pat neformaliai bendrauja su mokiniais po pamokų. Vykdomos įvairios bendros mokinių ir mokytojų veiklos, kaip maisto gamyba, plaukimas baidarėmis. Mokiniais sudaromos galimybės po pamokų užsiimti jiems aktualia veikla nemokamai: neužrakinama sporto ir treniruoklių salės, siūlomos įvairios laisvalaikio veiklos.

Psichosocialinės aplinkos palaikymas. Tinkamos psichosocialinės aplinkos užtikrinimas įgalina pačius mokinius prisidėti prie mokyklos psichosocialinės aplinkos kūrimo ir palaikymo. Ar psichosocialinė aplinka PMĮ yra tinkama, parodo mokinių elgesys: pastebimai sumažėja patyčių mastas, lengvesnė mokinių integracija, aktyvesnis dalyvavimas PMĮ organizuojamuose renginiuose. Psichosocialinei aplinkai palaikyti PMĮ reikalingas vienodas, iniciatyvus visos PMĮ bendruomenės požiūris į teigiamą aplinką. Psichosocialinės aplinkos formavimo procesas yra nuolatinis, nes kasmet ateina naujų mokinių, kuriems reikia perteikti PMĮ vertybes ir padėti integruotis mokykloje.

REZULTATŲ APTARIMAS

Atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad PMĮ psichosocialinė aplinka yra vienas svarbiausių sveikatos stiprinimo veiksnių. Mokslininkų teigimu, pozityvus socialinis klimatas turi teigiamą poveikį psichosocialinei sveikatai mokykloje ir vaikų gerovei [21]. Psichosocialinės aplinkos formavimas švietimo įstaigoje turėtų būti kasdienis ir neatsiejamas nuo kitų veiklų. Taip galima tikėtis, kad švietimo įstaigoje besimokantiems ir dirbantiems asmenims bus suformuota palanki psichosocialinė aplinka [10], kuri reikšminga mokinių sveikatai ir saugumui užtikrinti [22]. Psichosocialinės aplinkos svarba išryškinta ir Valstybės švietimo 2013–2022 m. strategijoje, kurios vienas uždavinių – mokyklose diegti sisteminius pokyčius, lemiančius patyčių, prekybos žmonėmis ir smurto, alkoholio ir tabako vartojimo mažinimą, ir taip užtikrinti mokyklos bendruomenės psichologinį saugumą [23].

Mūsų atlikto kokybinio tyrimo rezultatai parodė, kad PMĮ formuojama psichosocialinė aplinka holistiniu požiūriu ir apibūdinama kaip procesas, į kurį įtraukiama visa PMĮ bendruomenė – administracija, įstaigos specialistai ir mokiniai. Šiam procesui įtakos turi įvairūs veiksniai: vidaus politikos vykdymas, vienodas administracijos ir specialistų požiūris į formuojamą įstaigos aplinką, mokinių ir mokytojų tarpusavio santykiai, mokytojų ir mokinių ryšių kūrimas, bendradarbiavimas įstaigos viduje. PMĮ formuojant psichosocialinės aplinkos politiką, nukreiptą į mokinių poreikius, mokinių ir mokytojų bendradarbiavimas yra būtina sąlyga. Tą patvirtina ir kiti tyrėjai. Teutsch ir jo kolegų teigimu, komandos svarba įgyvendinant sveikatą stiprinančią veiklą yra esminis veiksnys [24].

Vienas svarbiausių psichosocialinės aplinkos komponentų – geri mokinių ir mokytojų santykiai. Svarbu, kaip darbuotojai ir mokiniai elgiasi vieni su kitais ir kaip jie jaučiasi mokykloje (apimant ir mokinių savijautą mokymosi situacijose) [10, 11, 25, 26]. Proškuvienės ir bendraautorių atliktas tyrimas parodė, kad mokiniai psichosocialinei aplinkai priskiria mokinių ir mokytojų tarpusavio santykius, mokytojų ir tėvų bendradarbiavimą, mokinių tarpusavio santykius [22].

Mūsų atlikto kokybinio tyrimo rezultatai parodė, kad formuojant PMĮ psichosocialinę aplinką kiekvienas PMĮ bendruomenės narys turi savo vaidmenį ir visi jie yra tarpusavyje susiję. Mokyklos administracija formuoja įstaigos aplinkos kūrimo politiką, siekdama veiklą pakreipti tinkama linkme įgalina

mokytojus identifikuoti mokinių poreikius, problemas. Mokinių problemų ir poreikių identifikavimo etape išryškinamas mokinių ir mokytojų tarpusavio ryšys, kai siekiama kurti stiprius ir draugiškus tarpusavio santykius, kurie palengvina problemų ir poreikių identifikavimą. Taip pat jiems esant auga mokinių motyvacija, gerėja akademiniai pasiekimai ir mokyklos lankomumas. Geri tarpusavio santykiai suteikia galimybę mokytojams inicijuoti pagalbą mokiniui nelaukiant, kol pats mokinys jos paprašys. Mokinių elgesys atspindi sukurtos mokyklos aplinkos rezultata. Teigiami mokinių elgesio pokyčiai, konfliktinių situacijų sumažėjimas rodo, kad psichosocialinė aplinka įstaigoje formuojama tinkama linkme.

Kaip rodo užsienio mokslininkų atlikti tyrimai, teigiamas mokytojų ir mokinių ryšys tiesiogiai susijęs su mokinių laimingumu ir mokslo rezultatais [27]. O teigiamais mokytojų ir mokinių santykiais paremta švietimo įstaigos psichosocialinė aplinka turi įtakos mokiniams, kurie ateina iš socialinės rizikos šeimų, integracijai mažinant neigiamą socioekonominių veiksnių įtaką [28, 29]. Kaip parodė Kirtiklytės ir Malinauskienės atlikto tyrimo rezultatai, mokiniai, turintys žemą vidinę darną, dažniau patiria priekabiavimą, lyginant su mokiniais, kurių aukšta vidinė darna. Neigiamas savęs vertinimas susijęs ir su smurto, konfliktų protrūkiais bei psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu [30]. PMĮ mokinių gyvensenos tyrimo rezultatai atskleidžia, kad 83,7 proc. PMĮ mokinių jaučiasi laimingi, ketvirtadalis patyrė patyčias [31].

Šis tyrimas parodė, kad psichosocialinei aplinkai palaikyti PMĮ reikalingas vienodas, iniciatyvus visos PMĮ bendruomenės požiūris į teigiamą aplinką.

Straipsnio privalumai ir ribotumai. Straipsnyje pateikiamas plataus spektro PMĮ specialistų (visuomenės sveikatos priežiūros specialistų, psichologų, socialinių pedagogų, sveikatos stiprinimo veiklos koordinatorių, kitų specialistų) ir administracijos atstovų požiūris, išryškinantis esminius psichosocialinės aplinkos veiksnius, į kuriuos būtina atsižvelgti kuriant saugią ir sveikatai palankią aplinką. Gausus įvairialypę darbo patirtį sukaupusių informantų skaičius leido pasiekti duomenų įsotinimo kriterijų. Kaip pažymi patys informantai, mokinių vaidmuo psichosocialinės

aplinkos formavimo procese yra reikšmingas, tačiau informacija, pagrindžianti šį argumentą, tyrimo metu nebuvo renkama. Tai, kad neatspindėtas pačių mokinių požiūris į psichosocialinę aplinką, galima laikyti šio straipsnio ribotumu. Į šį faktą reikėtų atkreipti dėmesį atliekant kitus panašaus pobūdžio tyrimus.

APIBENDRINIMAS

Psichosocialinės aplinkos kūrimas, kaip sveikatos stiprinimo veiksnys, profesinio mokymo įstaigose laikomas vienu reikšmingiausių ir suprantamas kaip procesas. Šiam procesui įtakos taip pat turi tokie veiksniai, kaip įstaigos vidaus politikos kūrimas ir jos įgyvendinimas, vienodas įstaigos administracijos ir specialistų požiūris į psichosocialinės aplinkos aspektus, mokinių ir mokytojų, kitų mokiniui pagalbą teikiančių specialistų tarpusavio santykiai, administracijos teikiama parama bei iniciatyvų skatinimas ir palaikymas. Profesinio mokymo įstaigų bendruomenės narių tarpusavio bendradarbiavimas ir atsakomybių pasidalijimas formuojant psichosocialinę aplinką užtikrina jos tvarumą ir palaikymą. Ypatinga reikšmė teikiama mokytojų ir mokinių tarpusavio santykiams, nuo kurių priklauso, kokia bus sukurta psichosocialinė aplinka, skatinanti mokinių elgseną sveikatai palankia linkme.

PADĖKA

Nuoširdžiai dėkojame Alytaus profesinio rengimo centro, Biržų technologijų ir verslo mokymo centro Vabalninko skyriaus, Daugų technologijos ir verslo mokyklos, Kaišiadorių technologijų ir verslo mokyklos, Kauno r. Vilkijos žemės ūkio mokyklos, Kupiškio technologijų ir verslo mokyklos, Marijampolės profesinio rengimo centro ir Smalininkų technologijų ir verslo mokyklos vadovams už sutikimą atlikti tyrimą „Sveikatos stiprinimo veiklą įgalinantys veiksniai profesinio mokymo įstaigose“, paskirtiems kontaktiniams asmenims už sklandų tyrimo organizavimą ir visiems tyrime dalyvavusiems šių įstaigų bendruomenės nariams, suteikusiems vertingos informacijos, praplėtusios supratimą apie sveikatos stiprinimo veiklos ypatumus profesinio mokymo įstaigose.

Straipsnis gautas 2018-11-14, priimtas 2018-12-12

Literatūra

- Mokinių mokymosi gerinimas. Metodinė priemonė. Ugdymo plėtotės centras, 2016.
- Greenberg MT, Weissberg RP, O'Brien MU, Zins JE, Fredericks L, Resnik H, Elias MJ. Enhancing school-based prevention and youth development through coordinated social, emotional, and academic learning. *American Psychologist*. 2003;58(6-7):466-474.
- Jones SM, Brown JL, Aber JL. Two-year impacts of a universal school-based social-emotional and literacy intervention: An experiment in translational developmental research. *Child Development*. 2011;82(2):533-554.
- Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas.
- Zullig KJ, Koopman TM, Patton JM, Ubbes VA. School climate: Historical review, instrument development, and school assessment. *Journal of Psychoeducational Assessment*. 2010;28(2):139-152.
- Wijeratne MP, Seneviratne R, Gunawardena N, Østbye T, Lynch C. Descriptive study of the psychosocial and physical environments of school in relation to violence among adolescents in the Gampaha District of Sri Lanka Sri Lanka. *Journal of Child Health*. 2015;44(3):138-142.
- The Joint Consortium for School Health. *Mental Health Promotion in Schools*. 2010. Prieiga per internetą: <https://www.gov.mb.ca/healthyschools/docs/Mental_Health_Promotion.pdf> [žiūrėta 2018-10-29].
- Cohen J, Geier VK. *School climate research summary*. New York, NY: Center for Social and Emotional Education, 2010.
- WHO. *Creating an Environment for Emotional and Social Well-Being*. 2003. Prieiga per internetą: <http://www.who.int/school_youth_health/media/en/sch_childfriendly_03.pdf> [žiūrėta 2018-10-29].
- Norvegijos švietimo ir mokslo direktoratas. Moksleivių psichosocialinė aplinka mokykloje. 2011. Prieiga per internetą: <<https://www.minskole.no/DynamicContent//Documents/236-e56582cb-9ed5-4801-a3ed-3c9310fd8d0c.pdf>> [žiūrėta 2018-10-28].
- Lee VE, Burkam DT. Dropping out of high school: the role of the school organization and structure. *Am Educ Res J*. 2003;40:353-93. DOI: 10.3102/00028312040002353.
- Lee VE, Smerdon BA, Alfred-Liva C, Browns SL. Inside large and small high schools: curriculum and social relations. *Educ Eval Policy Anal*. 2000;22:147-71. DOI: 10.3102/01623737022002147.
- UNESCO's International Institute for Educational Planning. *The psycho-social school environment*. Prieiga per internetą: <<https://learningportal.iiep.unesco.org/en/issue-briefs/improve-learning/schools-and-classrooms/the-psycho-social-school-environment>> [žiūrėta 2018-11-14].
- Scholtens S, Middelbeek L, Rutz SI, Buijs G, Bemelmans WJE. Differences in school environment, school policy and actions regarding overweight prevention between Dutch schools. A nationwide survey. *BMC Public Health*. 2010;10:1-9.
- Liuiama V. Profesinio mokymo įstaigų mokinių rizikingas elgesys ir su juo susiję veiksniai. *Visuomenės sveikata*. 2018;1(80):73-79.
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. birželio 27 d. įsakymas Nr. V-527 „Dėl Vaikų įtraukties mokyti ir įvairiapusio ugdymo 2017–2022 metų veiksmų plano patvirtinimo“.
- Fleuren M, et al. *Measurement Instrument for Determinants of Innovations (MIDI)*. Leiden: TNO, 2014.
- Kvale S. *Doing Interviews*. SAGE Publications LTD, 2008.
- Mayring P. *Qualitative Content Analysis*. Theoretical Foundation, Basic Procedures and Software Solution Klagenfurt, Austria, 2014.
- Creswell JW. *Research Design. Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. (3 rd ed.). SAGE Publications, 2009.
- De Róiste A, Kelly C, Molcho M, Gavin A, Gabhainn SN. Is school participation good for children? Associations with health and wellbeing. *Health Educ*. 2012;112:88-104.
- Proškuviėnė R, Ustilaitė S, Bulkaitė L. Vilniaus apskrities mokytojų požiūris į ugdymosi aplinkos veiksnius ir sveikatinimo veiklą. *Visuomenės sveikata*. 2013;2(61):96-103.
- Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. XII-745 „Dėl Valstybinės švietimo 2013–2022 metų strategijos patvirtinimo“.
- Teutsch F, Gugglberger L, Dür W. School health promotion providers' roles in practice and theory: results from a case study. *Health Policy*. 2015;119:82-87.
- Birch & Ladd, 1997; Decker, Dona, & Christenson, 2007; Klem & Connell, 2004.
- Danish Cancer Society and Danish Health and Medicines Authority. *Unge Livsstil og Dagligdag 2008* [The lifestyles and daily lives of young people in Denmark] Copenhagen: Danish Cancer Society and Danish Health and Medicines Authority, 2009.
- Hye Lee J. Impact of School Psychological Environment Variables on Happiness of Korean Youths. *Japanese Psychological Research*. 2016;58(4):310-319. Prieiga per internetą: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jpr.12126>> [žiūrėta 2018-10-29].
- Berkowitz R, Moore H, Astor RA, Benbenishty R. A research synthesis of the associations between socioeconomic background, inequality, school climate, and academic achievement *Review of Educational Research*. 2017;87:425-469.
- Allen J, et al. Relating school context to measures of psychosocial factors for students in grades 6 through 9. *Personality and Individual Differences*. 2018;136:96-106. Prieiga per internetą: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0191886918300503#bb0040>> [žiūrėta 2018-10-29].
- Kirtiklytė K, Malinauskienė V. Moksleivių vidinės darnos, psichosocialinės aplinkos ir psichologinės būsenos sąsajos Kauno vidurinės mokyklos duomenimis. *Visuomenės sveikata*. 2011;2(53):102-110.
- Jociūtė A, Liuiama V. Sveikatos stiprinimo veikla ir ją įgalinantys veiksniai profesinio mokymo įstaigose. Baigiamoji ataskaita. Higienos institutas, 2017 (nepublikuota).

The factors of psychosocial environment in vocational education institutions from administration's and specialists' points of view

Martynas Izokaitis, Justina Avelytė, Aldona Jociūtė, Jolanta Valentienė
Institute of Hygiene

Summary

The aim. To identify the factors of psychosocial environment in vocational education institutions from administration's and specialists' points of view.

Material and methods. This article analyses interviews with 39 specialists and representatives of administrations from 8 Lithuanian vocational education institutions. Interviews were conducted as part of the research „Health Promotion Activity and Enabling Factors in Vocational Education Institutions“, which was carried out by the Institute of Hygiene in 2017. Interviews present aspects of the psychosocial environment development. Content analysis method was used for data analysis.

Results and conclusions. The research revealed that creation of a psychosocial environment at vocational education institutions is a continuous process that involves a whole school community. Every member of this community has a specific role and it is their interaction and close partnership that ensures a creation and maintenance of a health-friendly psychosocial environment. This

process is also affected by other factors such as an establishment and implementation of institutions' internal policy, unified approach to psychosocial aspects of the environment, relationships between students and teachers and other specialist, who provide assistance to students, administration's support, promotion and support of initiatives.

Keywords: psychosocial environment, vocational education institutions, administration's and specialists' points of view.

Correspondence to Martynas Izokaitis
Institute of Hygiene
Didžioji str. 22, LT-01128 Vilnius, Lithuania
E-mail: martynas.izokaitis@hi.lt

*Received 14 November 2018,
accepted 12 December 2018*